

ירושת הבת

ואל בני ישראל תדבר לאמר איש כי ימות וכן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו: (במדבר כז, ח)

ירושת הבת

איתא בשו"ע (ח"מ רעו, א) סדר נחלות כך: מי שמת, בנו יורשו. לא נמצא בן, רואים אם יש לבן זרע, בין זכר בין נקבה עד סוף כל הדורות, עומד במקומו ויורש הכל, לא נמצא זרע לבן, אם יש לו בת תירשנו. לא נמצא לו בת, אם יש לה זרע, בין זכר בין נקבה עד סוף כל הדורות, יורש הכל.

דינא דמלכותא שמתנגד לדין תורה

הנה אע"פ שמדין תורה אין הבת יורשת במקום בנים, אבל על פי דינא דמלכותא גם הבת יורשת. והטעם דלא אזלינן בתר דינא דמלכותא הוא משום דכל היכא שמתנגדת לדין תורה לא אזלינן בתר דד"ד. וכן מבואר בש"ך (ח"מ עג, לט) וז"ל אלא אפילו לשאר פוסקים דסוברים דאמרינן דינא דמלכותא בכל דבר, היינו דוקא מה שאינו נגד דין תורתנו אלא שאינו מפורש אצלנו, אבל לדון בדיני הגוים בכל דבר נגד תורתנו, חלילה, ודאי לא יעשה כן בישראל.

עי"ש שכבר האריך הרשב"א בתשובה (ח"ו סי' רנ"ד), באחד שנשא אשה במקום שדיני בדיני גוים שאין הבעל יורש את אשתו כו', שאעפ"כ יורש את אשתו, ולא שייך בזה דינא דמלכותא כלל, דא"כ עקרת כל דיני התורה השלימה כו'. וז"ל הרשב"א ואומר אני שכל הסומך בזה לומר שמותר משום דינא דמלכותא טועה וגזול הוא, ואפילו גזילה ישיב רשע מיקרי כדאיתא בפ' הכונס (ס, ב), ובכלל עוקר כל דיני התורה השלימה. ומה לנו לספרי הקודש המקודשים שחברו לנו רבי ואחריו רבינא ורב אשי, ילמדו את בניהם דיני העכו"ם ויבנו להם במות טלואות בבתי מדרשי העכו"ם, חלילה לא תהא כזאת בישראל חס ושלום שמא תחגור התורה שק עליהם עכ"ל.

וכ"כ מהרי"ק (שורש קפז) וז"ל, ואשר נסתפקת אם יש לדון על שטר גוים בדיני גוים באותו שטר או לא, כגון לענין יד בעל השטר על התחונה שכתבת שדיניהם בהפך, לע"ד נראה דבר פשוט שאין בטענה זו ממש, דאע"ג דקיימא לן דינא דמלכותא דינא, ואפילו למאן דאמר דינא דמלכותא דינא בכל דברים, היינו דוקא לענין ארנוניות ומנהגות של משפטי המלכים, אבל דין שבין אדם לחבירו פשיטא ופשיטא דלא, דא"כ בטלת כל דיני תורה ח"ו. אמנם יעויין לקמן שלא כולם מסכימים לזה.

בשו"ת רדב"ז (ח"ד סי' קכ) נשאל מה ענשו של מי שהלך לערכאות בשביל ירושה, והשיב וז"ל הרי ענשו חמור יותר מן הגזל והעושק והחמס, כי כל אחד מאלו אפשר שיעשה תשובה כיון שיודעים שגזלו, אבל זה חושב שזכה בדין והוא לא זכה. ודומה לאותן כ"ד דברים שמעכבין את התשובה. ומלבד זה משפיל ומפיל חומת תורתנו, ומאפיל אור הדת, באומרם אויבינו פלילים שאין דיני תורתנו אמת כיון שהם הפך דינם, עד שהם צריכין לומר שהחלפנו את התורה ואת דיניה, או שנתבטלה ובאה אחרת תחתיה, ונמצא שם שמים מתחלל על ידו. ועוד שגורם לשכינה שתסתלק מישראל לפי שנותן כח לאל אחר.

דברי הרשב"א נפסקים להלכה, (ח"מ שסט, יא) הנושא אשה במקום שדיני עובדי כוכבים, ומתה אשתו, לא יוכל אבי אשתו או שאר יורשיה לומר כל הנושא אשה על דעת המנהג הוא נושא ונדון הדבר בדיני עובדי כוכבים דאם מתה לא יורשה בעלה או כדומה לזה, וליכא בזה משום דינא דמלכותא, דלא אמרינן דינא דמלכותא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או שהוא לתקנת בני המדינה, אבל לא שידונו בדיני עובדי כוכבים, דאם כן בטלו כל דיני ישראל.

טעות

בספר פתחי חושן (ח"ט פ"א הע' ד) הביא משו"ת תשורת ש"י (סימן קנט) במי שמת והניח בן אחד וד' בנות,

ואחת מהן נשואה לשמעון, וחלקו הירושה בין הבן והבנות בשה, ולאחר זמן נודע לשמעון שעפ"י דין אין לבנות ירושה במקום בן, ובינתיים מכר מקרקעות שנפלו לו וגם נתייקרו הרבה, אם מחויב להחזיר הקרקעות או דמיהן כפי שווים בשעת חלוקה וגם פירותיהם, והשיב דמה שנתן להם היורש חלק בירושה לא תלינן במתנה אלא בטעות, ואפשר שטעה גם מכח דינא דמלכותא, ומבואר במהרי"ק (שורש כ) שבדבר שרגילים לטעות לא תלינן במתנה, והרשד"ם הוסיף דאפילו לא טען טענינן ליה, שיש כמה סיבות לומר שטעה.

ולגבי הקרקעות, פשוט שגוף הקרקעות הם של היורש, וצריך להחזירן, וגם הפירות שאכל, ואף מה שמכר צריך להחזיר דמיהם כפי ששוים עכשיו, אם אינו יכול להוציא מן הלוקח, כיון שקרקע אינה נגזלת, והביא בשם הרשד"ם שאם מכר הגזלן חייב לשלם גם הפירות שאכל הלוקח. גם מטעם יאוש אינו זוכה, דאין יאוש בקרקע.

מנהג

ועל דרך זה איתא ג"כ בשו"ע (חו"מ רפא, ד) לענין הבכור ליטול פי שנים נגד "המנהג" שהבכור יורש כפשוטו, וז"ל במה דברים אמורים בפשוטים, אבל בבכור, אם אמר יירש כפשוטו, או שאמר לא יטול פי שנים, או לא יירש פי שנים, לא אמר כלום, שנאמר "לא יוכל לבכר את בן האהובה" (דברים כא, טז). וכותב הרמ"א ואפילו במקום שנהגו שאין הבכור נוטל פי שנים, אין לילך אחר המנהג הואיל והוא נגד דין תורה.

מקורו בשו"ת מהרי"ק (סימן ח) שנשאל באחד שרוצה להפקיע ירושת בן הבכור באמרו כי מנהג מבטל הלכה, וכי נהגו בארץ היא להשוות הבכור והפשוט וחלק כחלק יטלו. השיב מהרי"ק שהדבר פשוט יותר מביעתא בכותחא שאין במנהג זה ממש, שהרי כתב המרדכי בריש פרק הפועלים וז"ל שנינו עלה דמתניתין בירושלמי המנהג מבטל הלכה, וכתב באו"ז כגון שהוא מנהג קבוע על פי חכמי המקום, כדאמרינן במסכת סופרים שאין ההלכה נקבעת אלא עד שיהיה המנהג, וזה הוא שאמר מנהג מבטל הלכה פירוש מנהג וותיקים, אבל מנהג שאין לו ראייה מן התורה אינו אלא כטועה בשיקול הדעת.

חתימה לווייתור בירושת הבת

אלא שדנו הפוסקים האם הבת מחויבת לחתום על וויתורה, או שהיא יכלה לבקש על זה כסף, שהרי בלעדיה הבן אינו יכול לממש זכותו.

בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טז סי' נב) מביא שבשו"ת פני משה (ח"ב סי' ט"ו) מביא בזה ג' שיטות, א' שיטת הרב ר' ירמיה שבכלל אמרינן בזה דינא דמלכותא דינא, ומצאתי שסובר בכזאת גם המהר"ע ריקי ז"ל בספרו אדרת אליהו בתשובה שבסוף הספר (סי' כב). ב' בשו"ת פני משה שם מביא כי חכמי דורו חלקו על שיטת ר' ירמיה, אבל מביא שמהר"י באסן סובר שאפ"ה צריך הבן לפייס את אחותו שתתרצה לחתום לו. ג' ושיטת המהרי"ט כי הבת צריכה לחתום חנם אין כסף **מדין השבת אבדה**.

וכתב הצי"א שהכרעת הפוסקים בזה כשיטת מהר"י באסן שהבנות יכולות לדרוש שכר חתימה, וכך פשט מנהגא. ובשו"ת דברי חיים (חו"מ ח"ב סי' ג) מעיד על כך, וז"ל שכן נוהגין כו"ע שמפשרין בזה, והוא כהיתר בעיני העולם בעד שכר אמירה וחתימה. ועל יסוד זה פסק הצי"א שהאח שרצה לתפוס מנכסי אחותו שהפקידה אצלו כדי לקחת חזרה מה שהוכרח לפני כן להתפשר עם אחותו, בטענה שמעות הפשר שנתן לה היה באונס מפני שאמרה שתלך לערכאות, ופסק עפ"י הנ"ל שאינו יכול לתפוס וצריך להחזיר.

עוד כתב שבעל שואל ומשיב (מהדו"ת ח"ג סו"ס ק"י) לא רק מטעם מנהג כתב כן, אלא שגם מעיקר הדין יכולה לדרוש כסף. וז"ל מה ששמע מאיזה גדולים דבת שאינה רוצית לתת החתימה לבנים, ובדיניהם גם הבנות יורשות, שמחויבים לתת מעות להבנות ואינן מחויבות לתת פטורים בחנם, ושאל אם זה אמת. הנה זה אמת ונמצא בשו"ת פני משה תשובה ארוכה בזה, ואני כתבתי בזה בתשובה סמיכות ע"פ דברי התוס' ב"ק (מ, ב), ואף שבתה"ד ורש"ל מפסקים על דברי התוס', מכל מקום הדין דין אמת.

לעשות טצדקי כדי שיתפשרו אתו

כוונתו למש"כ תוס' (שם) על ההיא דאמרינן התם היכא ששאלו בחזקת תם ונמצא מועד, שהבעלים משלמין

חצי נזק ושואל משלם חצי נזק, ומק' למה חייב השואל ח"נ נימא "אי תם הוא הוה מעריקנא ליה לאגמא", והק' בתוס' מה טענה היא זו א"כ היה עושה שלא כדין, ובשלמא לרבי ישמעאל דאמר ב"ח נינהו ניהא קצת, דאיכא למימר דהוה אכלנא ליה התם או מזבנינא ליה, ולא הוה אלא כמזיק שעבודו של חבירו ופטור, אבל לר"ע דאמר שותפין נינהו אי הוה מעריק היה גוזל לו שורו לניזק. ות' בתוס' שרוצה לומר מתוך דברים אלו שהייתי עושה היה הניזק מתפטר עמי בדבר מועט והיה מוחל לי, ונמצא שהפסדתני כל היתר.

וכתב תרומת הדשן (סימן שו) מהכא משמע לכאורה דשרי לבקש טצדקי ועקלקלות כדי שיכריח חבירו שיתפטר עמו וימחול לו על ממונו שהיה שלו מן הדין, אבל עי"ש שמפרש דברי תוס' באופן אחר, וז"ל אע"כ כך דעת התוס' לפרש הספר, דסבר תלמודא דאף אם יטעון השואל שהיה רוצה לעשות מעשים שהם אסורים לעשות כדי לפטור מלשלם ממון נפטר בטענה זו מלשלם ח"נ, דמצי למימר תם שיילי, וא"ת מנ"מ אפילו אי הוה תם סוף סוף הייתי צריך לשומרו בשביל ח"נ, י"ל דאי הוה תם לא הייתי צריך כלל לשומרו אם הייתי רוצה לעשות אסור הוה מעריקנא ליה, וא"ת אסור לעשות כה"ג, מאי איכפת לך בהא תדאג נשמתו על זה.

השו"מ מציין ג"כ לדברי הים של שלמה (ב"ק פ"ד יח) וז"ל יש בני אדם, כשהם חייבים לאחרים, מחפשים תואנות וטצדקי נגד התובעים, להשטם מהם, עד שיתרצו לעשות פשרה, ותולים עצמם בדברי התוס' (הנ"ל) דהוה מעריקנא לאגמא כו'. וכתב מהרש"ל חלילה שהתוס' יתירו עון זה, דאפילו על דבר שדין עמו אסור לטעון שקר, כדאיתא פרק שבועת העדות (שבועות לא, א), מנין לשלשה שלוין לאחד מנה, שלא יהא אחד תובע ושנים מעידין, ויחלקו ביניהם המנה, ת"ל (שמות כג, ז) "מדבר שקר תרחק". והלא דברים ק"ו, ומה התם דמן הדין נתחייב להם מנה, אעפ"כ דרשו חכמים והזהירו שלא לבקש תחבולות ומרמה, כדי להוציא את שלהן מן הדין, כ"ש שאין לחשוב מחשבת און ועקלקלות כדי להחזיק בשל חבירו, שאין לו בו דין ומשפט. וכל המבקש תואנות ופקפוקים ומשתמיט מן הדין, אי אפשר לו לעשות כל אלו אם לא בדבר שקר ותחבולות, ואם כן הרי הוא בכלל "מדבר שקר תרחק". עי"ש שמפרש דברי התוס' כתרה"ד.

וכדברי תרה"ד נפסק בשו"ע (חו"מ יב, ו) וז"ל מי שתובעים אותו ממון שהוא מוחזק בו, אסור לבקש צדדים להשטם כדי שיתרצה הלה לעשות עמו פשרה וימחול לו על השאר. א"כ צ"ע דברי השו"מ איך יכול לבנות על דברי התוס', הרי קי"ל כתרה"ד. ואולי יש לחלק דשם מיירי שרוצה לעשות טצדקי כדי שיתפטר אתו שלא כדין, אז אומרים שאם חייב כסף אסור לו להשתטם, משא"כ כאן הבת אינה חייבת לבנים כלום, אלא שבלעדה אין הבנים יכולים לממש זכויותם, אז יתכן שהיא לא חייבת לעשות משהו כדי לזכותם, ואם הם רוצים שתחתום להם אז זכותה לבקש על זה כסף.

עוד הביא הצי"א שכדבריהם כתב גם הגר"ח פלאגי בספרו חוקות החיים (סי' ע"ג), וז"ל כי מה שנהגו בקושטא כפי מה שתקנו הרבנים הרב מהר"י באסן והרב אליהו רבה רבני מתא לתת לבנות עשרה למאה ויבואו על החתום, תקנה הגונה וישרה היא וכן ראוי לנהוג מכה התקנה, שכן תיקנו רבני העיר ומינה לא תזוע וכל המקיים דברי חכמים תבוא עליו ברכת טוב.

ושם הזכיר נימוק שיש בכך גדר שלא יפנו לערכאות לשם קבלת צו ירושה, וכך כותב גם הגר"ח פ"ז ל"ש שם כי "בכך אנחנו ניצולים שלא לגרום שיבואו לפני ערכאות של גוים וידונו הפך תורתנו".

ואחרון אחרון בשו"ת רב פעלים להגרי"ח (ח"ב חו"מ סי' ט"ו), דאחרי דיונו הארוך בזה, ואחרי שמביא הכרעת המהר"א אלפאנדרי ז"ל דאין הבנות מחויבות לכתוב על שם אחיהם אם לא שירצו אותן בריצוי כסף, וכמו"כ הכרעת הגאון שו"מ ז"ל דאזיל בשיטת מהר"י בסאן ז"ל שהדין דין אמת דאין חיוב לתת חתימה בחנם, העלה שיכולות הבנות לסרב לחתום עד שיפייסום בדמים וסך הפיוס הוא לפי ראות עיניהם של הב"ד שבעירם.

ראיה שהבת חייבת לחתום

אמנם בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' צה) מביא מספר משפט שלום (מהרש"ם מברזאן ז"ל, חו"מ קפד, ב), שהביא בשם רב גדול אחד (ובשו"ת מהרש"ם ח"ה סי' לח כתב דהיה כוונתו לבעל הדברי חיים מצאנז ז"ל), שהביא ראיה לשיטת הפוסקים דהבת מחויבת לחתום פטור, מהא דאיתא בב"ק (קב, ב), ת"ר הלוקח שדה בשם חבירו וכו', מאי קאמר אמר רב ששת ה"ק הלוקח שדה מחבירו בשם ריש גלותא וכו', ואם אמר ע"מ כופין את הריש

גלותא למכור וכו', אמאי ולימא ר"ג לא יקרייכו בעינא ולא זילתייכו בעינא, פרש"י ולא זילתייכו שאתם באים לעשות אותי למוכר שדות עיין שם, וש"מ דזולת הטענה דהוי זילותא להריש גלותא, היה מהראוי לכפות את הריש גלותא לחתום שטר מכר, ובע"כ משום **דזה נהנה וזה לא חסר**, וא"כ כאן שאינה צריכה לחתום רק שטר פיטור שכבר סילקה מירושת אביה, יכולים לכפותה מד"ת.

וכתב המנח"י שכבר העיר לראיה זה בס' נחלת צבי (מהגאון בעל פת"ש ז"ל, חו"מ סי' רע"ו), ורק מדברי הרא"ש והיש"ש במסקנת הש"ס, דאיתא התם, אמר אביי ה"ק הלוקח שדה בשם חבירו, אין כופין את המוכר למכור זימנא אחריתא כו', פירש"י לחזור ולכתוב שטר מכירה אחר ללוקח כו', ומסיק בגמ' הטעם דא"ל המוכר עניינא עביד לך בהדי האי גברא וכו', והרא"ש כתב שם, דאין מחייבין את המוכר לכתוב לו שטר אחר, דלא ניחא ליה לאינש דניפשי שטרי עלויה. וכ' המהרש"ל (יש"ש סימן ל"ג) וז"ל מדשני הרא"ש לישנא דגמ', בודאי הא קמ"ל דלאו כל כמיניה לטעון כה"ג עניינא עביד לך וכו', **וכופין אותו על מדת סדום בזה נהנה וזל"ח**, ע"כ הוצרך לפרש טעמא דלא ניחא לי דניפשי שטרי וכו', והאריך בזה ומסיים שם לדינא, הילכך היכא דלא אמר ראובן לשמעון המוכר בשעת המכר שקונה לעצמו, אין כופין אותו לכתוב שטר אחר, היכא שנתן טעם לדבריו, דלא ניחא ליה דניפשי עליה שטרי, אבל לא אמר טעמא כופין. וה"ה אם רוצה שלוי (שכתב השטר הראשון על שמו) לכתוב לו שטר, ולא אמר טעמא דזילא ליה כופין אותו כו', והביאו הש"ך בקצרה (ס, לג), ומעתה ה"ה בנ"ד דווקא אם הבנות נותנות טעם דאית להו קצת פסידיא בצד מה, הא לא"ה כופין על מדת סדום.

כופין על מדת סדום

אמנם העיר שם ממש"כ התוס' (ב"ב יב, ב) בשם ריצב"א, בהא דכופין על מדת סדום בזה נהנה וזה לא חסר, היינו בשכבר דר בחצר חבירו שאינו מעלה לו שכר, אבל הא פשיטא שיכול למחות בו שלא יכנס לדור בביתו, אלא מתק"ח קאמר שם דכופין עיין שם, א"כ לפי"ז גם בנ"ד לכאורה כן הוא דאין לכפותם דהוי כלכתחילה.

אבל הרמ"א (חו"מ שסג, ו) לא פסק כתוס' אלא כהמרדכי, וז"ל ודוקא שכבר דר בו, אבל לא יוכל לכופו לכתחילה שיניחנו לדור בו, אע"פ דכופין על מדת סדום, במקום שזה נהנה וזה אינו חסר, הני מילי בדבר דאי בעי ליהנות לא יוכל ליהנות, **אבל בכי האי גוונא דאי בעי בעל חצר ליהנות ולהרויח להשכיר חצירו היה יכול, אלא שאינו רוצה, אין כופין אותו לעשות בהם**, מבואר בדבריו דרק בכה"ג אין כופין, א"כ בנ"ד שפיר כופין. עיי"ש במנח"י שמפלפל בזה.

ירושת הבעל או ירושת הבנים

ועיי"ש שתמה על כל הפוסקים שלא הביאו את דעת החת"ס בזה, וביותר תמוה על הגאון מהרש"ם, דהגם שהנדון שדן החת"ס לא הוי ממש הנדון של ירושת הבת, אבל הוי ממש הנדון שדן בזה בתשובות מהרש"ם (שם ח"ה סי' ל"ח). לענין בעל שכתב חלק מביתו בערכאות על שם אשתו, ואח"כ מתה אשתו, ועפ"י דינא דמלכותא מגיע חלקה לבניה ובנותיה, ועל פי דין תורה הבעל יורש את אשתו, ומבקש מהם שיתנו לו פטור בערכאות, ובזה הביא שם נדון ירושת הבת במקום בנים, וחידוש גדול על הגאון הנ"ל, שכל רז לא אניס ליה, שלא העיר שכבר דן בשאלה כזו בשו"ת חת"ס (חו"מ סי' קכד), וז"ל, וטענתו הב' כיון שירשי האשה מוחזקים, לא ידענא אנה מצא לחלק בין מוחזקים לאינם מוחזקים וכו', וכי מטעם ספיקא אתינן עלה, דיועיל חזקה ותפיסה וכו', ותו לו יהיבנא ליה טעותיה, מי החזיק להיורשים בקרקע, הלא הקרקע בחזקת יורש דאורייתא הוא הבעל, ואלו אתו יורשי האשה והיו מוחזקים בקרקע חזקה ממש היו נקראים גזלני ארעתא, ואטו עכשיו הואיל שהערכי הזה כתב קרקע על שמם יפה כחם מחזקת עצמם, **ראוי לנדותם עד שיסירו כח הערכי מקרקע של בעל הלז**, הרי פשיטא ליה דראוי להכריח הבנים במקום בעל שיסירו כח הערכי, וממילא ה"ד לדידיה בנדון הבת במקום בנים.

אבל ראיתי בספר מנחת אשר שתמה על תמיהת המנח"י דשם הרי יורשי האם הם גזלנים שמחזיקים בקרקע שאינו שלהם, משא"כ בבת שאין כוונתה כלל להחזיק בקרקע, אלא שהיא לא מוכנה לחתום אא"כ שיתפשרו אתה ויתנו לה כסף.

עוד מביאים ראיה מהא דנפסק בשו"ע (חו"מ טז, ד) האומר לחבירו שטר שבידך זכות יש לי בו, אם הלה מודה שיש לזה בו זכות, חייב להוציאו בב"ד, וב"ד יעתיקו מה שכתוב בו מזכותו. ויש להסתפק בטעם הדבר האם הוא

משום כופין על מדת סדום, או משום מצות השבת אבידה.

מסקנת המנח"י

מסיק המנח"י שיוצא בזה ג' חילוקים לדינא, א', דהיכא דהחוק שהערכאות כותבים לכל היורשים מענין חלוקת הירושה, ומי שאינו משיב להם אבד זכותו, אז לכ"ע כופין להבנות שלא יגידו שרוצים בירושה, וממילא יאבדו זכותן. ואם כבר הגידו מחויבים לתקן המעוות ולבטל זכותן, כן העלה בספר משפט שלום.

ב' היכא דצריכים לחתום שטר פטור, ואיכא להם טענה פרטיית שיגיע להם הפסד בממון שיש להם מקודם ע"י חתימתן, כנראה שאין יכולים לכופם וכמבואר בנחלת צבי. אבל דבר זה יש לברר לפני ב"ד אם כדבריהם כן הוא, דאין לדמות הענינים שבזה"ז למה שמבואר בפוסקים, וכמ"ש בערך שי שם, דבזמה"ז דד"מ דאין קנין ושעבוד רק אם נכתב בגרונדבוך, והכל גלוי וידוע לכל הרוצה לראות.

ג', היכא שאין להם טענה פרטיית, רק מה שמבואר בפוסקים כנ"ל, יש בזה פלוגתא בין גדולי האחרונים איך להורות הלכה למעשה, שדעת הגאונים בעל הערך שי, וש"ת מהרי"א"ז (סי' כ"ח וכ"ט הובא במפתחות לתשובת מהרש"ם ח"ה סימן מ'), שכופין את הבנות לחתום פטור, ודעת הגאון מהרש"ם במשפט שלום וש"ת מהרש"ם (שם סימן ל"ח ומ') ג"כ הכי. אבל מכל מקום כתב (באמצע התשובה סימן מ' שם), דאפשר דיכולה האשה לטעון "קים לי" כהסוברים דא"צ לחתום פטור, ודעת התשובת מהרי"א הלוי שם, ותשו' הרי בשמים (מהדו"ק סי' קכ"ט ומהד"ת סימן צ"ט) דיכולה לטעון קים לי כהפוסקים דאינו יכול להכריחה לחתום בחנם, וכן הביא במפתחות לשו"ת מהרש"ם משו"ת שערי דיעה עיין שם, ולפי מה שכתבתי מוכח מדברי החת"ס דס"ל לפשיטות דיכולין להכריחם ליתן פטור כנ"ל.

אל תשכן באהלך עולה

בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ה סי' ריא) מצינו טעם חדש למה לכוף הבת לחתום לבנים. הוא נשאל אודות האחים שבקשו מאחותם שתפטור אותם בדיניהם מחלקה בעזבון אביהם כדי שיוכלו למכור הבית שנשאר בעזבון, והיא דורשת מהם שיתנו לה כתב באלה ושבעה שלא יעסקו בעסק שיש לה, ולא ירדו לאומנתה. ופלפל השואל אי משבעינן על להבא, והעיר שמחוייבת לפטרם מצד איסור "אל תשכן באהלך עולה".

הדברי מלכיאל מפלפל באריכות האם שייך כאן "אל תשכן באהלך עולה", ומסיק שאין החשש שמא יגזול במזיד, רק שמא יגזול בשוגג שהיורש יחשוב שהוא שטר גמור, משא"כ גבי בת שע"פ חוק הממשלה יש לה חלק בנחלת אביה, אין לחוש שתגזול במזיד. ואף אם תמות ג"כ אין חשש שיתבעו יורשיה חלק ירושתה, דהא אין כאן מקום לטעות. כי הכל יודעים שע"פ דין תוה"ק אין לבת חלק בירושה במקום בנים ולזה לא מיקרי בכה"ג אל תשכן עולה, ואינה מחוייבת לפטרם. רק האחרונים דנו מצד כופין על מדת סדום, ויש להעיר בזה ממחלוקת הראשונים שהובא בשטמ"ק (ב"ק דף פ"ט) כשרוצים ב"ד להגבות לבע"ח מכתובת אשה ע"י מעמ"ש אם כופין את הבעל לעמוד במעמ"ש.

שטר חצי זכר

ישנו עצה שעל פי הלכה יכול האב לתת גם לבת ירושה כרצונו, והוא מה שנקרא "שטר חצי זכר". ויסודו הוא שיתחייב לתת לבת סכום גדול מאוד לאחר מיתתו, אלא שאם הבנים יצייתו להצוואה שלו לתת גם לבת הסכום שברצונו לתת לה, אז מוותר על מה שחייב עצמו להבת. ואם הסכום יעלה על מה שברצונו להוריש להבת אז בוודאי יסכימו הבנים.

וז"ל שו"ת אגר"מ (אבה"ע ח"א סימן קי) ובדבר הבנות שרוצה ליתן להם כחלק הזכרים, צריך לכתוב שטר זכר שלם כפשוט, ולחשוב מתחלה כמה יעלה בערך החלק ויתחייב לה בהודאה שלוה ממנה פי שנים או שלש מסך זה, כי הרי מצוי שיתייקרו וגם שיתוספו לו נכסים מטלטלין וקרקעות ויפטרם האחים להן בפרעון סך הנכתב, לכן צריך סך גדול ביותר הרבה מכפי השיוי עתה, שאף אם יתייקרו ירצו ליתן לה כחלק זכר שלם שזהו עיקר כוונתו.

תנאי

עוד דרך מצינו בספר כנסת הגדולה (הגהות טור חו"מ סימן רפא), עי"ש שמביא בשם שו"ת מהרשד"ם (אה"ע סי' קי) שהמתנה עם אשתו בשעת נישואין שתירש הבת, דבריו קיימין. ומסביר שם "המאסף" אע"פ שלא כתב מהרשד"ם כן בפירוש, דקדקתי כן ממה שנרגש מהא דאמרינן (ב"ב קל, א) אם אמר בתי תירשני, לא אמר כלום. וחילק דהתם שאני דלא אמרינן הכי אלא כשהמוריש הוא לבדו אמר כן, שאין לו כח להעביר הירושה אלא בלשון מתנה, אבל כאן שהוא תנאי בין הבעל והאשה מהני התנאי. ואם איתא דהמתנה בשעת נישואין שבתו תירשנו במקום בן לא מהני, ונדון הרב ז"ל שאני שלבעל היה נוגע הירושה, והוא בעצמו מוריש זכותו לבתו, ואין היא המורשת אלא הוא שמסלק כחו ומוותר זכותו לזרעו, כדמשמע מדברי הרב ז"ל, מה הוקשה לרב ז"ל מהאומר בתי תירשני במקום שיש בן לא אמר כלום, והוצרך לחלק תנאי שאני.

ועי"ש בכנסת הגדולה (הגהות טור חו"מ סימן רעז) בשם הרדב"ז (ח"א סי' תקמה) שאם התנה הבכור עם אחיו שיקח שוה להם, או שהתנו הפשוטים שלא יחלקו בשוה, תנאם קיים.

וצע"ג מה טיבו של תנאי זו, במקרה הראשון של הכנה"ג האשה אינה בעלת דבר כלל, א"כ למה מועיל תנאי אתה שהבת יירש במקום הבן. וגם במקרה של הרדב"ז איזה מעשה יש כאן שמתנים בו, חוץ מזה ירושה הוא מאליו, ומה תוקף יש בתנאי שלהם.